

УДК 130.2

Андрій Чаус

СТРАТЕГІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СИТУАЦІЇ ПОСТМОДЕРНУ

Окреслено проблеми ідентичності в ситуації постмодерну. Зазначено, що сутнісною рисою постмодерну стає граничне загострення проблеми свободи як пошуку й відтворення норм і цінностей у горизонті актуалізації власної особистості. Цей новий ракурс свободи представлено як антропологічний “ключ” до розуміння стратегій ідентичності в цивілізації постмодерну.

Ключові слова: ідентичність, ситуація постмодерну, особистість, свобода, медіативність.

Chaus A. The strategies of identity in postmodern situation.

Identity problems in a postmodern situation are designated. The limiting intensification of a problem of freedom as a search and a reconstruction of norms and values in horizon self-actualization becomes characteristic feature of a postmodern. This new perspective of freedom is presented as an anthropological “key” to understanding of strategy of identity in postmodern civilization.

Key words: identity, postmodern situation, person, freedom, transition.

Чаус А. Стратегии идентичности в ситуации постмодерна.

Обозначены проблемы идентичности в ситуации постмодерна. Характерной чертой постмодерна становится предельное обострение проблемы свободы как поиска и воссоздания норм и ценностей в горизонте актуализации собственной личности. Этот новый ракурс свободы представлен в качестве антропологического “ключа” к пониманию стратегий идентичности в цивилизации постмодерна.

Ключевые слова: идентичность, ситуация постмодерна, личность, свобода, медиативность.

Проблема пошуку нових стратегій ідентичності в сучасному світі постала внаслідок низки взаємопов'язаних чинників, вихідним серед яких, на нашу думку, є поруйнування культурних парадигм традиційної цивілізації, яка визначала усталеність смисложиттєвих і діяльнісних стереотипів життя. Натомість, починаючи з доби Відродження, формується культурна парадигма Модерну, у якій людина припиняє ідентифікувати себе з образом Божим та вважає себе своєрідним “центром Всесвіту”, який може довільно визначати смислові і діяльнісні орієнтири власного життя. А відтак, усі усталені смисли і цінності життя можуть бути поставленими під сумнів і навіть бути цілком запереченими. Спочатку така тенденція розвитку викликала великий ентузіазм у провідних представників європейської культури, однак незабаром виникає і прямо протилежне переживання – відчуття покинутості у спустошеному, обезбоженому, “мертвому” світі. Це переживання чи не найпершим висловив Паскаль, а пізніше воно набуло розгорнутого вираження (і певною мірою подолання через повернення до традиційних смислів і цінностей) у С. К'єркегора і Ф. Достоєвського. Втім у ХХ столітті основна тенденція розвитку цивілізації Модерну дійшла свого граничного стану, з одного боку, у тоталітарних суспільствах та відповідних ідеологіях, а з іншого – у формуванні “споживацького суспільства” в економічно розвинених країнах світу. Це парадоксальним чином поєднується із визнанням незаперечності вічних загальнолюдських цінностей. У результаті своєрідного “перехрещення” цих процесів постає новий тип цивілізації, який набув назви “постмодерн”.

Постмодерн можна визначити як радикально плюралістичний тип цивілізації, що всіляко намагається уникнути будь-якого “примушення” людини до прийняття тих або інших цінностей, світоглядних орієнтацій та життєвих стратегій. Місце “великої теорії” постмодерну посідає концепція Ж. Ф. Ліотара, що тлумачить його як тип культури, де відсутні “метаоповіді” (meta-recits), тобто загальноновизнані “першотексти”, які б містили в собі “першосмисли”, що остаточно, принципово пояснюють як світ у цілому, так і всі його окремі явища. Натомість, за Ж.-Ф. Ліотаром, для постмодерну є визначальною конку-

ренція й суперечка (*différend*) різних способів світосприйняття, причому останні являють собою лише “мовні ігри”, серед яких жодна не має ніяких “привілеїв” щодо інших. Якщо в традиційних цивілізаціях роль “метаповіді” належала релігії, у модерній цивілізації – науці, то у цивілізації постмодерну вони обидві втрачають цю функцію. Відсутність “метаповідей” стосовно особистісного буття означає, насамперед, принципову некоріненість індивідуальної культурної свідомості в універсальних, загальних культурних смислах.

Очевидно, що в умовах радикального плюралізму (як тенденції і реального чинника культурного розвитку сучасних суспільств) надзвичайно загострюється проблема культурної самоідентифікації особистості, оскільки в цих умовах не існує ані “автоматичного” засвоєння традиційної культури, ані обов’язкового її заперечення, характерного для Модерну. Відтак, людина має вибудовувати стратегії ідентичності, виходячи тільки з власного розуму і волі до досягнення й відтворення культурних змістів. Це, своєю чергою, означає, що сутнісною рисою постмодерну стає граничне загострення проблеми свободи, насамперед, у тому смислі, що тепер свобода – це не тільки свобода вибору поміж вже заданими культурними нормами й антинормами, цінностями й антицінностями, як це було у попередні часи, а передусім, – це свобода пошуку й відтворення норм і цінностей у горизонті актуалізації власної особистості. Цей новий ракурс свободи і є, на нашу думку, антропологічним “ключем” до розуміння стратегій ідентичності в цивілізації постмодерну.

Категорична відмова від “загального”, від абсолютів, підтверджених багатьма тисячоліттями загальнолюдського досвіду, сама по собі, справді, є певним проявом людської свободи, – але найпримітивнішим її проявом: свободою примхливого заперечення, а не свободою творчого досягнення. Фактично така відмова є, за виразом М. К. Мамардашвілі, станом справжньої “антропологічної катастрофи”, оскільки призводить до втрати специфічно людських вимірів буття, його редукції до безглузлого функціонування та споживання. Однак відмова від фундаментальних смислів (абсолютів) культури не є лише ре-

зультатом заперечення, – вона зумовлена цілком об’єктивними структурними трансформаціями цивілізаційного простору самореалізації людини в сучасному світі. “Примхливе заперечення” насправді є набагато більш невідільним за своєю суттю, ніж навіть наївне і безальтернативне засвоєння заданої системи цінностей, оскільки воно потребує певного зусилля, духовної праці, без якої ціннісна сфера не може бути досягнена взагалі. Натомість, постмодерна гра з плюральними смислами й цінностями насправді спокушає саме тим, що тут можна обійтися без копіткої праці та зусиль, віддаючись у владу егоцентричних бажань, а це і є найгірший вид людської несвободи. Крім того, специфічна для постмодерну несвобода має власні структурні параметри, які доволі жорстко зумовлюють цей тип світовідношення, а тому відчуття “грайливої свободи”, зазвичай притаманне людині постмодерну, у дійсності виявляється суцільною самооманою.

Оскільки постмодерна людина все ж не втрачає остаточно здатності до культурного зусилля (хоча воно тепер набуває лише ігрового характеру), не втрачає розуміння умосяжних смислів і цінностей (хоча вже не ставиться до них відповідально і всерйоз), то постмодерн, таким чином, являє собою ситуацію суцільної *перехідності*, медіативності, яка може виявитися досить неоднозначною, амбівалентною, бо можливим є варіант, коли людина, досягаючи певної вершини в обраних нею життєвих стратегіях, із жахом починає рухатися у зворотньому напрямі. Саме досвід постмодерну приводить до різних форм неотрадиціоналізму. Натомість, людина, яка не пережила постмодерн “із середини” як етап власної свідомості і певний спосіб світосприйняття, приречена на відтворення форм модерної “революційної свідомості” або може залишатися в межах наївного традиціоналізму, – абсолютно беззахисною перед спокусами пізніших типів цивілізації.